

УДК – 94 (477) “1917 / 1918”

**ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ ОСОБОВОГО
ПОХОДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ
АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ 1917 – 1918 РР.**

Олександр ЖИТКОВ (Київ)

У публікації зроблено спробу виокремити інформативний потенціал періодичних видань та мемуарної літератури як джерельної бази вивчення аграрної політики Української Центральної ради в 1917–1918 роках.

Ключові слова: історичне джерело, періодична преса, мемуари, Українська Центральна рада, аграрна політика, земельне законодавство.

В публікації предпринята попытка раскрыть информационный потенциал периодических изданий и мемуарной литературы как источниковой базы изучения аграрной политики Украинской Центральной рады 1917–1918 годах.

Ключевые слова: исторический источник, периодическая печать, мемуары, Украинская Центральная рада, аграрная политика, аграрное законодательство.

The paper deals with the effort to well define the informative potential of the periodicals and memoirs as a resource base for studying agricultural policy of the Ukrainian Central Rada in 1917–1918.

Keywords: historical source, periodicals, memoirs, Ukrainian Central Rada, agricultural policy, land law.

Періодична преса та спогади лідерів Української революції є важливою складовою джерельної бази наукових розвідок, дисертаційних досліджень та монографій присвячених історії Української революції 1917 – 1921 років вітчизняних учених, науковців діаспори.

Можливості використання документів загального та особового походження, періодичної преси, інформаційно-довідкової літератури розкриває серія публікацій професора Р. Я. Пирогова в науково-практичному виданні “Архіви України”. Автор не лише подав нумерацію та назви фондів, а, що не менш важливо, досить повно охарактеризував їхню змістову частину [10].

Спираючись на запропоновану Р. Я. Пирогом методіку, проаналізуємо матеріали двох випусків “Збірника законів, обіжних та інших розпоряджень по справам земельним в Українській Народній Республіці”. Їхню основу склали в першому випуску 15 документів [5], другому 26 документів [6]. Обидва збірники “відкриваються” текстом Третього Універсалу Центральної ради й роз’ясненням його положень, а також містять низку доручень і приписів Генерального Секретарства Земельних Справ, звернених до губернських комісарів та голів земельних комітетів з поточних справ, щодо організації роботи землемірів, оплати їх праці, проведення землевпорядкування на місцях [5, с. 3 – 12].

Проголошення Центральною радою Четвертого універсалу 9 січня 1918 року зумовило його внесення до другого збірника матеріалів, куди увійшли також публікації “Тимчасового Земельного Закону”, ухвали “Від Української Центральної ради до громадян Української Народної Республіки” та циркулярних листів Народного міністерства земельних справ за №№ 14, 16, 19, 20, у яких роз’яснювалися правила найму на державну службу землемірів, застереження місцевої влади від прийняття необґрунтованих рішень стосовно земель, закріплених за сільськогосподарськими школами [6, с. 22 – 32].

Поточні розпорядження уряду УНР у тому ж таки 1918 році окремим збірником додатково опублікувало Міністерство внутрішніх справ. Серед документів цього збірника трапляються переважно офіційні матеріали та газетні публікації [14].

Варто звернути увагу на видану 1918 року під грифом уже згаданого Міністерства внутрішніх справ невеличку брошуру – “Про Центральну раду і Раду Народних Міністрів”. Документи, які ухвалювалися в стінах Педагогічного музею, де відбувалися засідання Центральної ради, отримали на її сторінках розлогі коментарі. Окрім того, вона містить підбір біографій відомих діячів Центральної ради й членів першого уряду – Генерального секретаріату [13, с. 3 – 12].

Важливі законодавчі акти Української Центральної ради й розпорядження уряду за потреби тиражувалися на місцях – у губерніях і повітах. Зокрема, у колекційних фондах Національної

наукової бібліотеки України ім. В.І.Вернадського зберігається невелика збірка документів під назвою “Тимчасовий Земельний закон затверджений Українською Центральною Радою 18 січня 1918 року”, яка була видана кооперативним товариством у Херсоні [4].

Окремі джерела до вивчення історії Центральної ради опубліковані на сторінках газет. Вони містять переважно офіційну інформацію, а саме презентують матеріали за напрямками роботи урядів УНР, подають звіти українських держустанов та закладів, окрему статистику діяльності уряду та ін. Якщо взяти за критерій оцінювання преси відомчий принцип, то дослідники зазвичай оперують такими назвами газет: “Вісті з Української Центральної Ради”; “Вісник Генерального секретаріату УНР”; “Вісник Ради Народних Міністрів УНР” [11, с. 134].

Загалом бібліографічний покажчик “Преса України: Газети 1917 – 1920 рр.”, підготовлений дослідником Г. Я. Рудим, охоплює 768 назв нерадянських періодичних видань. Серед загального контенту (близько 23, 5 тис. номерів), більшість газет належало політичним партіям – 291; органам управління та самоврядування – 129; громадським, селянським, кооперативним об’єднанням – 145; радам робітничих, солдатських і селянських депутатів – 111 [12, с. 2 – 3].

Отже, маємо зробити такі попередні висновки: офіційні документи, як-то Універсали Центральної ради, Тимчасовий земельний закон, розпорядчі акти Генерального секретаріату та Ради Народних Міністрів УЦР, поточна документація центральних органів влади – акумулювалися в збірниках і поширювалися через засоби масової інформації (газети); ці документи частково використовувалися в публікаціях та історичних нарисах, які висвітлювали, серед інших питань законодавчу роботу української влади у сфері регулювання земельних відносин в Україні 1918 року.

Важливою складовою джерельної бази наукових розвідок, дисертаційних досліджень та монографій вітчизняних вчених, науковців діаспори є мемуари, присвячені історії Української революції 1917 – 1921 років.

Спогади відомих українських політиків було використано як історичне джерело 1967 року Іллєю Витановичем, який опублікував у часописі “Український історик” ґрунтовний нарис, присвячений аграрній політиці українських урядів доби визвольних змагань. У праці підкреслювалася, що більшість мемуарів відзначається тенденційністю подачі матеріалу “... без уваги на складне історичне тло революції, її численні позазублювані фактори, які впливали на свідомість і дії людей та перебіг подій” [3, с. 5].

Оскільки революція в Україні була вивом протиборства різних політичних сил, дослідник Р. Я. Пиріг запропонував основним критерієм групування творів обрати належність їхніх авторів до певних суспільно-політичних течій: українського національно-демократичного та ліберально-консервативного, радянського, російського білого руху [9, с. 31].

Найбільш інформативними слід визнати спогади урядовців Центральної ради, які можна віднести до першої групи – позаяк саме вони мали безпосередній вплив на формування аграрної політики УЦР, її земельне законодавство восени 1917 р. – навесні 1918 р.

У контексті першочергових завдань актуальним є аналіз праць представників Української соціал-демократичної партії та Української партії соціалістів-революціонерів, в особах голови Генерального секретаріату В. К. Винниченка та урядовців П.О. Христюка і М.Ю. Шаповала.

Найбільш цілісно погляди прем’єр-міністра першого уряду Центральної ради Генерального секретаріату та голови Директорії УНР В.К. Винниченка на аграрне питання в Українській революції відбилися у його найвідомішому творі “Відродження нації” (1920 р.). Історія видання цієї книги є непростюю: майже увесь її 15-тисячний наклад, попри прагнення автора донести своє слово до читача в Україну, залишився за кордоном, а невеликий тираж, який потрапив на Батьківщину, “осів” у спеціальних фондах бібліотек. Водночас за межами материнних земель “Відродження нації” трактували лише як тактичний хід автора перед запланованим поверненням до УСРР або вияв ідейної боротьби в середовищі політичної еміграції [15, с. 115].

Тільки 1980 року було опубліковано наукове дослідження відомого ученого І. Лисяка-Рудницького, у котрому критика ідеї “всебічного визволення”, що була покладена в основу “Відродження нації”, поєднувалася з оцінкою праці В. К. Винниченка як джерела “типових поглядів, властивих для певної впливової течії в українській політичній думці революційної доби” [8, с. 96].

Аналізувати працю В. К. Винниченка досить складно, позаяк вона задумувалася в деякому сенсі як контраверсійне дослідження. “Я не хочу писати історії в академічному значінню цього

слова. Це мають пізніше зробити фахові дослідувачі” [1, с. 10], – визнавав автор. Він обмежується завданням “... перейти через усі етапи недавно-минулого, зв’язати їх, одкинути неважне й дати суцільний образ цих радісних, і болючих часів нашої нещасної історії” [1, с. 10].

Аграрна тема, презентована автором у декількох розділах окремішньо, і це свідчить про те, що В. К. Винниченко усвідомлював значення земельного питання в політичній боротьбі за владу. Він розумів, що це було саме те питання, на якому могла розбитись єдність української демократії, тому що дві найвпливовіші течії українства – соціал-демократи й соціалісти-революціонери – розв’язували його по своєму [1, с. 181].

Як дослідник, В. К. Винниченко намагається стати на позицію об’єктивного висвітлення добре відомої у тогочасних політичних колах дискусії про спільні і відмінні риси аграрної програми Української Партії Соціалістів – Революціонерів і Партії Соціалістів – Революціонерів (російських есерів – авт.). Він зазначає, що українські соціал-демократи з великим критицизмом підходили до аграрної програми Української Партії Соціалістів – Революціонерів, яку, на думку ідеологів УСДРП, було скалькульовано в повному обсязі з програмних положень партії російських есерів без урахування українських реалій. “Як же можна було прикласти цю теорію (мається на увазі соціалізація землі – авт.) до України, – запитує В. Винниченко, де не було тої “ячейки соціалізму” – общини?” [1, с. 182].

Водночас він віддає належне спостереженому факту, що селянство добре знало вимоги програми УПСР і вірило їм у плані здійснюваних соціальних проектів, зокрема, аграрної реформи, що: “... як би не називалась та реформа (земельна – авт.), вони найбільше подбають, щоби земля перейшла до селян” [1, с. 182].

На його думку, скасування власності на землю, її передача без викупу до державного земельного фонду, наділення селян землею у розмірах “не менше від норми зуживання й не більше від трудової”, усупільнення зразкових господарств, лісів, природних багатств і здійснення земельної реформи коштами держави, було тим соціальним компромісом, котрий на якийсь час задовольнив усіх і малоземельне селянство зокрема [1, с. 183].

Оцінюючи труднощі практичної реалізації аграрного законодавства Української Центральної ради кінця 1917 – початку 1918 рр., Володимир Винниченко наголошував, що політикам не вистачило радикалізму. Він з цього приводу писав: “Взяти хоча б таке питання, як земельне, де ми були й повинні були бути найбільш радикальними, бо в йому (радикалізмі – авт.) полягала найбільша вага нашої влади. Але ... бути в життю радикалами не змогли. Переведення в дійсність наших постанов одбувалось нерішуче, неупевнено, з огляданням на поміщицтво, з прислуханням до гвалту фабрикантів, заводчиків” [2, с. 111].

Окрім того, В. К. Винниченко звернув увагу на селянський чинник аграрних перетворень. Оригінальним є авторське тлумачення причин пітримки селянством автономного курсу Центральної ради, проголошеним першим Універсалом 10 червня 1917 року. Розуміння селянством історичних подій В. К. Винниченко передає так: “Вони знали, що “федеративна” (державна – авт.) забезпечить їм землю, й тільки їм, а не тим, хто ніколи на цій землі не робив, а прийде звідкись і візьме стільки (землі – авт.) скільки й той, хто з діда прадіда ту землю своїм потом поливав” [1, с. 177 – 178].

Автору вдалося об’ємно і з високою мірою правдивості відтворити на папері ментальні почування селянства з властивим йому практицизмом і невірою в пустопорожню політику, і сакральне сприйняття фізичної праці біля землі, яка забезпечувала моральне право власності тому, хто “доглядав”, “поливав святим потом” важкої роботи цю землю.

Хоча “Відродження нації” бракує системно-логічного відбору та аналізу документального матеріалу, відчувається відсутність об’єктивності в оцінках розвитку революційних процесів, але ряд ознак наближають її до історичного дослідження. Зокрема, використання періодизації (визначення історичної доби як характерного відтинку історичного часу), соціально-класовий підхід до висвітлення перебігу подій, талановито поданий просопографічний портрет українського селянина (прагматик і чуттєва особистість), спроби аналізу та порівняння документів: резолюцій Першого селянського з’їзду, проекту Земельного закону, матеріалів періодичної преси та ін., створюють підстави для класифікації цього твору як такого, що поєднує елементи історичного дослідження, мемуарів, публіцистики і навіть белетристики [9, с. 32].

Послідовно й цілеспрямовано політичний курс на здійснення соціалізації землі в Центральній раді, обстоювала фракція Української Партії Соціалістів-Революціонерів (УПСР – авт.). В працях М. М. Ковалевського, О. К. Мицюка, П.О Христюка та М.Ю. Шаповала, які були опубліковані в різний час – від 1920 до початку 1960-х років, розкрито напружену політичну боротьбу в середині українського парламенту, охарактеризовано змістовну сторону й соціальну спрямованість обговорюваних у стінах Ради аграрних проектів, яскраво відтворено типові прояви селянського руху як організованого, так і стихійного.

Зважаючи на характер публікації, зосередимо увагу на творах П.О Христюка та М.Ю. Шаповала. Саме в роботах цих лідерів УПСР проблематика аграрних перетворень, обговорювана в стінах Центральної ради, знайшла найбільш повне висвітлення.

Зокрема, характерною рисою твору П.О. Христюка “Замітки і матеріали до історії Української революції 1917 – 1920 рр.” є його насиченість документальним матеріалом. Переважно це опубліковані в пресі витяги з рішень всеукраїнських та губернських селянських з’їздів, зібрань військовиків, а також програмні документи, резолюції та постанови керівних органів УПСР, Універсали та відозви Центральної ради, спираючись на які автор ґрунтовно відтворює обстановку в Україні та характеризує основні етапи Української революції [16].

І хоча П.О. Христюк обрав україноцентричний ракурс висвітлення історичних подій, однак соціально-економічну політику Центральної ради 1917 року він оцінював критично. Один з підрозділів праці цього автора має промовисту назву “Запізніле законодавство: Закон Центральної ради про землю і восьмигодинний робітничий день”. Відштовхуючись від негативних оцінок соціальної політики Генерального Секретаріату літа – осені 1917 року, у складі якого переважали представники УСДРП на чолі з В.К. Винниченком, П.О. Христюк із сарказмом констатує, що оголошені III Універсалом реформи так само залишились на папері, як і попередні обіцянки “... встановити негайно лад і порядок, ... тільки в земельній справі щось дуже повагом “творилося” в міністерських канцеляріях і то через те, що селянство не ждало вже наслідків тої творчості і переводило земельну реформу “самочинно” [16, с. 120 – 121].

Запізнення Центральної ради з упровадженням у життя задекларованих III Універсалом соціальних реформ стало головною причиною послаблення її зв’язків із революційно активними елементами селянства, робітництва й солдатів, а згодом зумовило навіть вороже ставлення останніх до ради під впливом агітації більшовиків. Міцно зв’язати на той момент трудове селянство України з Центральною радою, на думку автора, не вдалося, як не вдалося реалізувати сам Закон про землю, котрий “... відіграв би велику роллю в московсько-українській війні” [16, с. 132].

З подальшого тексту праці випливає, що вирішальна роль у розробці найважливішого документа – Тимчасового земельного закону від 18 січня 1918 року – належала саме українським есерам, які добились відтермінування поданого на Восьму сесію Центральної ради проекту земельної реформи та створили міжфракційну комісію, до котрої увійшли О. Шумський, П. Христюк (українські есери), М. Пухтинський і М. Дешевой (російські есери) та інші. П. О. Христюк засвідчує, що законопроект Тимчасового земельного закону виробили фактично ці чотири особи. У його основу було покладено постанови українських селянських з’їздів в земельній справі, а за схему було взято проект земельного закону, представлений фракцією соціалістів-революціонерів у Другій Державній Думі Росії [16, с. 131].

Ця версія утвердилася в науковій літературі завдяки численним посиланням істориків на працю П.О. Христюка, хоча достовірність фактів, наведених у його спогадах, на нашу думку, не є остаточно доведеною. Аргументів на користь висловлених думок П.О.Христюк не подає, а, отже, ситуація вимагає пошуку автентичних джерел або ж опосередкованої додаткової інформативної підтримки висловленої ним тези із інших документів.

Основною метою аграрного законодавства Центральної Ради було не лише скасування права власності на всі землі, а й створення таких умов користування землею, за яких всяка можливість її використання як знаряддя експлуатації людини людиною була б неприпустима. Праця П.О. Христюка розкриває механізм упровадження гарантованих законом повноважень Української Центральної ради, яка мала налагодити спочатку організацію окремих великих громадських господарств, а потім здійснити перехід до цієї системи в межах усієї держави – саме в цьому убачав П.О. Христюк соціалістичний шлях розвитку селянського господарства.

Головною причиною поразки уряду УНР на “аграрному фронті” автор називає втручання австро-німецького командування у внутрішні справи України, а саме видання сумнозвісного наказу фельдмаршала Ейхгорна від 6 квітня 1918 року про засів полів. П.О. Христюк наводить низку документів, які ілюструють перебіг конфлікту між урядом Української Центральної ради та командуванням австро-німецького корпусу: текст наказу Ейхгорна, протоколи обговорення ситуації на засіданні Ради 13 квітня 1918 року, ухвалу, прийняту з цього приводу, та реакцію німецької сторони.

Такими ж самими причинами він пояснює провал економічних реформ коаліційним кабінетом В.О. Голубовича, який складався з міністрів від УПСР і УПСФ. З огляду на деструктивну позицію “буржуазних партій”, як пише П. О. Христюк, уряд не зміг подолати кризи й здійснити аграрні перетворення, тому що “ес-фи (члени уряду від УПСФ – авт.) паралізували всякі кроки в цім напрямі соціалістично-революційної частини кабінету” [16, с. 166].

Період перебування в кріслі голови Ради Народних Міністрів УНР українського есера В.О. Голубовича позначився спробами частини фракції УПСР у квітні 1918 р. внести поправки до Земельного закону Центральної ради з тим, щоб “розбити союз дрібного і середнього селянства з буржуазією, а військове міністерство (уряду УНР – авт.) спішило з реалізацією пляну організації революційних військових відділів в повітах, які могли б виступити в оборону Центральної ради і республіки, в випадку замаху німецько-української буржуазії на переворот” [16, с. 166].

Слід зазначити, що ця маловідома сторінка з історії коаліційного уряду в інтерпретації П.О. Христюка породжує низку запитань. Зокрема, що означає формула “союз дрібного і середнього селянства з буржуазією” і яке обґрунтування до змін Земельного закону мав внести уряд, та чи означало рішення “одночасно арештувати ряд осіб, що стояли на чолі контрреволюційного руху” перехід до однопартійного складу Ради Народних Міністрів через непарламентські методи його переформатування [16, с. 166].

Як відомо, В. К. Винниченко уважав за головну помилку лідерів революції те, що вони не зрозуміли наочної лекції історії, розщепили свою суцільну зброю на дві половини, на соціальну й національну, вибрали останню й почали нею боротись проти соціальної половини, через що одірвалися від робітників і селян та були розбиті. На відміну від свого політичного опонента, П.О. Христюк причину поразки бачив лише у прорахунках Генерального Секретаріату, який він іменував не інакше, як “дрібнобуржуазним правительством В. Винниченка” [17, с. 124].

Радикалізм не дав змогу П.О. Христюку виважено та об’єктивно підійти до визначення причин поразки Української революції, зумовив однобічні висновки стосовно соціальної політики Центральної ради. Про його суб’єктивізм свідчить наступний пасаж: “Виступаючи проти можливості переведення соціалістичної революції на Україні і захоплюючись національно-політичною боротьбою, Секретаріат фактично, в своїй діловій роботі, не дбав і про переведення тих соціально-економічних реформ, які намічались робітничо-селянською більшістю Центральної ради” [17, с. 122]. Як бачимо, партійні протиріччя в цьому разі затьмарили реалії політичного життя й призвели до спотвореного розуміння П. О. Христюком суті діяльності українського парламенту.

Проте, критика твору П.О. Христюка його однопартійцем і соратником М. М. Ковалевським, котрий зазначав, що Павло Оникійович писав його безпосередньо перед поворотом в Україну, і нібито саме цим й пояснюється тенденція автора сліпо триматися засад матеріалістичного розуміння історії, давати аналіз українських подій наближено до псевдонаукових методів російського більшовизму, здається нам не зовсім аргументованою [7, с. 385].

Водночас у працях написаних іншими представниками партії українських есерів, у пореволюційну добу, простежується намагання осмислити теоретичні проблеми, які були сформовані власне розвитком революційного руху в Україні. Один з лідерів УПСР Микита Юхимович Шаповал у праці “Велика революція і українська визвольна програма” в загальних рисах визначив місце земельного питання в структурі економіки українських земель, значення соціальних прагнень у боротьбі народу за національне відродження.

М.Ю. Шаповал, спираючись на ідеї громадського соціалізму М.П. Драгоманова, писав, що ведення господарства й культурної праці мало б бути організованим на основі демократії

сільськими і міськими громадами та їхніми союзами й центрами. Держава виконувала б у такому суспільстві функції охорони внутрішнього і зовнішнього спокою [18, с. 39]. Соціалізація ж землеволодіння, наголошує він, "... забезпечить бажаним працю біля землі, зілле промисловість з сільським господарством і знищить різницю між селом і містом, об'єднавши сільське господарство з промисловістю. Цим самим зникнуть і культурні різниці між містом і селом" [18, с. 39].

Капіталізм в Україні, пише у своїй праці М. Ю. Шаповал, мав колоніальний, "інонаціональний" характер і відповідно, "Взявши владу в руки, українські трудові маси муситимуть касувати всі форми неволі: отже не працювати на поміщиків, а лиш на себе" [18, с. 33]. Землю котру раніше загарбали великі землевласники, дідичі, треба буде повернути тим, хто її обробляв й обробляє, підкреслює автор. Має відбутися конфіскація великої земельної власності, іпотеки, що потягне за собою "... велику зміну в маєткових відносинах суспільства" [18, с. 33].

На жаль, практична діяльність Ради в зазначеному напрямку отримала в його праці поверховий огляд. Автор побіжно та коротко торкається вироблення основ земельного законодавства, спроб реформування аграрних відносин в Україні. Типовими прикладами фрагментарного висвітлення проблеми М.Ю. Шаповалом є звернення до резонансних фактів участі української делегації у роботі, скликаній Петроградською радою робітничих і солдатських депутатів, наради трудової революційної демократії 12 вересня 1917 року, де українська делегація у складі восьми осіб (чотири члени УСДРП та чотири представники від УПСР), отримала від Малої ради доручення обстоювати "... передання всіх поміщицьких, монастирських і церковних земель до Установчих зборів у завідуння земельних комітетів" та "... заведення контролю державної і краювої влади над продукцією і поділом" та ін.. [18, с. 87].

Як бачимо, тією чи іншою мірою всі названі вище автори використовували у своїх працях документи, періодичну пресу. Ці ознаки наближають аналізовані праці до професійного історичного дослідження. Характеристики діячів революції, детальний опис фактів, котрі були достовірно відтворені авторами, враження і рефлексії видатних учасників революції стосовно історично значущих подій уможливають їх класифікацію як важливого джерела історії аграрної політики Української Центральної ради 1917–1918 років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Відродження нації. – Частина I. – Київ – Відень, 1920. – 348 с.
2. Винниченко В. Відродження нації. – Частина II. – Київ – Відень, 1920. – 328 с.
3. Витанович І. Аграрна політика українських урядів років революції й визвольних змагань (1917 –20) / Ілля Витанович // Український історик. – 1967. – № 3 – 4. – С. 5 – 60.
4. Временный Земельный закон утвержден Украинской Центральной Радой 18 января 1918 года – Херсон.:Українська книгарня в Херсоні, 1918. – 16 с.
5. Збірник законів, обіжників та інших розпоряджень по справам земельним в Українській Народній Республіці. Виданне Народного Міністерства Земельних Справ – К.: Друкарня Української Центральної Ради, 1918. – 22 с.
6. Збірник законів, обіжників та інших розпоряджень по справам земельним в Українській Народній Республіці. 2-ге доповнене виданне Народного Міністерства Земельних Справ – К.: Друкарня Української Центральної Ради, 1918. – 32 с.
7. Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини враження, рефлексії / Микола Ковалевський – Інсбрук.:“Biblos”, 1960. – 720 с.
8. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань / І. Лисяк-Рудницький. Історичні есе. – Том. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 89 – 107.
9. Пиріг Р. Я. Мемури сучасників як джерело з історії Української революції 1917 – 1921 років. / Р. Я. Пиріг // Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 років. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 4. – С. 31 – 58.
10. Пиріг Р. Я. Джерельна база історії 1917 – 1921 років: Архівний сегмент. / Р. Я. Пиріг // Архіви України. – 2011. – №1. – С.108 – 122; Його ж. Джерельна база історії 1917 – 1921 років: періодична преса. / Р. Я. Пиріг // Там само. – №4. – С. 132 – 145; Його ж. Пиріг Р. Я. Джерельна база історії 1917 – 1921 років: Опубліковані документи і матеріали. / Р.Я.Пиріг // Там само – №5. – С.98 – 112; Його ж. Пиріг Р.Я. Джерельна база історії 1917 – 1921 років.Матеріали особового походження. / Р.Я.Пиріг // – Там само. – № 6. – С. 82 – 102; Його ж. Пиріг Р.Я. Джерельна база історії 1917 – 1921 років: кінофотодокументи та інформаційно-довідкова література. / Р. Я. Пиріг // Архіви України. – 2012. – №1. – С. 111 – 116.
11. Пиріг Р. Я. Джерельна база історії 1917 – 1921 років: періодична преса / Р. Я. Пиріг // Архіви України – 2011. – №4. – С. 132 – 145.
12. Преса України: Газети 1917 – 1920 рр. Бібліографічний покажчик. – Укладач Г.Я. Рудий / Г.Я.Рудий. – К.:Хрещатик, 1997. – 96 с.

13. Про Центральну Раду і Раду Народних Міністрів. – К.Б.В., 1918. – 32 с.
14. Розпорядження Уряду Української Народної Республіки. – К.: Видавництво Міністерства внутрішніх справ, 1918. – 36 с.
15. Солдатенко В.Ф. Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень. / В. Ф. Солдатенко – К.:Світогляд, 2005. – 324 с.
16. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917 – 1920 рр. – Том. I. / Павло Христюк. – Нью – Йорк.: Видавництво Чарторийських. 1969. – 152 с.
17. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917 – 1920 рр. – Том. II. / Павло Христюк. – Нью – Йорк.: Видавництво Чарторийських, 1969. – 204 с.
18. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма (Виклади в Америці) / М. Шаповал – Прага.:”Вільна спілка”, 1927. – 333 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Житков Олександр Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Наукові інтереси: вітчизняна історія та історіографія селянознавчих студій модерної доби.

УДК 930.1

РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПІКЛУВАННЯ Й БЛАГОДІЙНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Світлана ПОЛЯРУШ (Кіровоград)

У статті розкриваються напрямки дослідження державного піклування й благодійності в сучасній українській історіографії.

Ключові слова: історіографія, державне піклування, благодійність.

В статті розкриваються напрямки дослідження державного піклування й благодійності в сучасній українській історіографії.

Ключевые слова: историография, государственное призрение, благотворительность.

The article describes the directions of research the history of the state guardianship and charity in ukrainian historiography.

Keywords: Historiography, State guardianship, Philanthropy.

Непересічне явище благодійності намагаються осмислити й охарактеризувати численні представники гуманітарних наук: історики, філософи, соціологи, педагоги, мистецтвознавці, юристи.

Вивчення вказаного феномена стало однією з першочергових проблем з кінця 80-х років ХХ ст., що пояснюється, з одного боку, обвальним збіднінням населення через процес початкового накопичення капіталу на пострадянському просторі, а з другого – демократизацією суспільства й початком формування громадянського суспільства, яке прагнуло до самостійних дій, відмінних від держави.

Метою нашої статті є спроба охарактеризувати напрямки дослідження благодійності в сучасній українській науці.

У межах своїх дисертаційних досліджень історіографію проблеми доброчинності висвітлювала значна плеяда науковців України. Серед опублікованих статей можна назвати доробки І.В. Горпинченко, Ю.І. Гузенка, О.В. Зирянової, М.В. Молчанової, Н.А. Сейко, І. Суровцевої [1]. Ними проведена скрупульозна копітка праця з вивчення й систематизації наукових досліджень попередників. Сучасні українські вчені, вивчаючи проблеми доброчинності сьогодні, ідуть різними напрямками. Одним з них є з'ясування сутності поняття “благодійність”. У цьому аспекті цікавими є праці І.І. Гавриш, С.А. Долгого., О.О. Єсіної, О.Ю. Ільченко, К. Петрової, Н.О. Савранської [2]. Як правило, такі праці супроводжуються історичним екскурсом, спробою періодизації та виділенням історичних видів благодійності. Зокрема, Н.О. Савранська відмічає чотири види благодійності, характерні для Західної Європи: “античний, основою якого був обов’язок перед громадою, бажання отримати пошану, соціальний престиж чи інші привілеї, цей вид філантропії стосувався лише громадян; другий виж – християнський – ґрунтувався на милосерді, любові до ближнього та бажанні таким чином наблизитися до Бога й набув рис загальності (в тому сенсі, що благодійна підтримка почала надаватися всім бідним, а не тільки громадянам певної держави), третій твид – новочасний –